

Брильова Ю.В.,
департамент регіонального розвитку,
Міністерство регіонального розвитку,
будівництва та житлово-комунального
господарства України

РОЛЬ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У ФОРМУВАННІ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена ролі трудової міграції у формування ринку праці України. Зокрема досліджено двосторонній вплив міграційних процесів на ринок праці та запропоновано шляхи вдосконалення державного регулювання в сфері трудових міграцій.

Статья посвящена роли трудовой миграции в формировании рынка труда в Украине. Исследуется двухстороннее влияние миграционных процессов на рынок труда и предлагаются пути усовершенствования государственного регулирования в сфере трудовых миграций.

This article is devoted to the labour migration process and its influence on labour market in Ukraine. Author investigates two aspects of the influence on Ukrainian labour market and works out propositions how to improve state governance in the field of labour migration.

Постановка проблеми. Міграція робочої сили як одна з ознак розвитку суспільства в умовах глобалізації і як засіб перерозподілу трудових ресурсів потребує чітко побудованої системою державного регулювання, постійного моніторингу та аналізу з боку державних органів.

Розвиток трудових міграцій має багатосторонній вплив на функціонування українського суспільства. Особливо, в контексті формування державної міграційної політики, на увагу заслуговує вивчення характеру впливу зовнішніх і внутрішніх трудових міграцій на формування ринку праці України. На сьогоднішній день наслідки такого впливу відстежуються науковцями переважно в контексті зовнішніх трудових міграцій, а дослідження мають переважно односторонній характер та висновки щодо зменшення навантаження на ринок праці нашої держави за рахунок відтоку числа працівників.

Але проблема знаходиться не стільки в кількісній (високе навантаження на одне робоче місце), скільки в якісній площині, про що свідчить постійна потреба на ринку праці України кваліфікованих робітників. Крім того, майже не вивчені особливості внутрішніх трудових міграцій та їх потенційний вплив на ринок праці. Розгляд цього питання через грамотне використання внутрішніх резерви та аналіз внутрішніх міграційних процесів майже відсутній.

Зростання масштабів трудових міграцій населення України, нарощування їх інтенсивності, залучення до них значної кількості працівників актуалізує вивчення процесів трудової міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних та практичних складових трудових міграцій, їх вплив на різноманітні

аспекти розвитку суспільства, удосконалення різного роду важелів управління ними знайшли втілення та набули розвитку в науковій літературі з позицій різноманітних теорій і концепцій: просторової самоорганізації населення (І. Прибиткова), теорії соціального капіталу (Г. Беккер, Т. Шульц, Дж. Мінцер, Л. С'яастад), концепції міграційних мереж (Ф. Хьюго, Е. Тайлор, Д. Массей), трьох стадій міграційного процесу (Л. Рибаківський), теорії глобального міста (І. Валерстайн) та інших.

Грунтовно проаналізовано зовнішні трудові міграційні процеси та їх вплив на ринок праці в роботах Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Позняка, С. Пирожкова, О. Хомри, С. Чеховича, М. Шульги та ін. У сфері дослідження процесів міграції робочої сили, їх сутнісних характеристик виділяються праці російських науковців О. Воробйової, Ж. Зайончковської, Т. Заславської, В. Іонцева, В. Переведенцева, Л. Рибаківського, О. Тюрюканової, а також численних західних авторів, серед яких – М. Абелла, Р. Бонінг, В. Зелінський, С. Кастелс, Д. Массей, Г. Равенштейн, С. Сассен, П. Стокер, Т. Хаммар, Д. Холліфілд та ін.

Питання міграції сьогодні в Україні є дуже популярним та оговорюються на різних рівнях, цій проблемі присвячуються конференції, круглі столи, семінари, але вироблення дієвої державної політики регулювання міграційними процесами залишається актуальним.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення теоретичних засад міграційних процесів та впливу трудових міграцій на ринок праці країни проаналізувати можливі наслідки цього процесу та визначити механізми щодо державного регулювання міграційної політики.

Виклад основного матеріалу. Однією з умов розбудови правової держави на сучасному етапі є визначення напрямів її міграційної політики та вдосконалення системи державного управління міграційними процесами відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини.

Відсутність законодавчого визначення напрямів державної міграційної політики України, принципів діяльності державних органів у сфері міграції, стратегічних цілей, завдань і стандартів із забезпечення реалізації прав людини негативно позначається на ефективності протидії явищам, що становлять загрозу національній безпеці України, – нелегальній міграції, загостренню демографічної кризи, а також від'їзду за межі України вчених, фахівців, кваліфікованої робочої сили.

Важливість вирішення питань міграційної політики підкреслюється підписанням Президентом України Віктором Януковичем 30 травня 2011 року Указу «Про концепцію Державної міграційної політики», яка спрямована на забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку держави, підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їх наслідків, узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами, посилення соціального і правового захисту громадян

України, які перебувають або працюють за кордоном, створення умов для безперешкодної реалізації прав, свобод, законних інтересів мігрантів і виконання ними передбачених законодавством обов'язків, забезпечення повноти використання інтелектуального та трудового потенціалу таких осіб, додержання принципів захисту інтересів України [5].

Відповідно до цього Указу, одним із заходів реалізації зазначених у Концепції стратегічних напрямків державного регулювання міграційної політики у сфері виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України визначено забезпечення ефективного державного регулювання ринку праці з метою збалансування попиту та пропозиції робочої сили на внутрішньому ринку. Це є перша спроба держави вирішувати питання регулювання ринку праці через врегулювання міграційних потоків.

Очевидно, що протягом усієї історії людства міграційні процеси відіграють визначну роль у суспільному розвитку. Розвиток міграцій населення є необхідною умовою кількісного та якісного економічного зростання, механізмом досягнення відповідності між попитом на робочу силу та її пропозицією. Як один із найбільш багатогранних соціальних процесів, міграція населення пов'язана практично з усіма складовими суспільного буття. Зокрема, міграційні переміщення є одним із важливих факторів відтворення робочої сили та розвитку ринку праці.

Міграція населення – складний феномен, тому досліджується фахівцями багатьох спеціальностей: демографами, економістами, географами, істориками, етнографами, соціологами, юристами тощо. Залежно від мети і характеру наукового аналізу в межах кожної галузі знань сформувалися специфічні підходи до аналізу міграцій, їх визначення, типології та методики дослідження. У трактуваннях поняття «міграція» немає єдиного підходу. Існує дуже багато поглядів на сутність цього явища, що знайшло відображення у розмаїтті визначень цього феномену. Міграція (від лат. *migratio*) означає переселення, просторове пересування чи переміщення. Якщо взяти за основу типології міграції мету міграційних переміщень, то найпоширенішою її формою виявиться трудова міграція або міграція робочої сили, тобто переїзд з однієї країни в іншу з метою працевлаштування [4].

Як і для поняття «міграція» так і для понять «трудова міграція», «трудовий мігрант» («трудова міграція»), «працівник-мігрант») єдиного визначення термінів не існує. Тому, при визначенні суті цих понять треба враховувати основні міжнародні норми та норми українського законодавства. Ще у 1949 році у Конвенції № 97 Міжнародної організації праці (МОП) про працівників-мігрантів терміном «працівник-мігрант» було позначено особу, яка мігрує з однієї країни до іншої з наміром отримати роботу інакше, ніж за власний рахунок. Приблизно такої самої термінології дотримується Міжнародна організація з міграції (МОМ) [3].

Рух населення у просторі характерний для всіх історичних епох, суспільних формацій, країн та регіонів. Однак інтенсивність, спрямованість, склад міграційних потоків, причини та наслідки міграції

залежать від конкретних історичних, географічних, соціально-політичних та інших умов, у тому числі від політики тих чи інших держав, цілеспрямованих впливів на переміщення населення з боку суб'єктів державного управління.

Приймаючи рішення щодо зміни місця проживання, особа враховує певні причини. В основі мотиву якоїсь дії завжди лежить бажання задовольнити певні потреби. В. Бонінг вважає, що «економічна активна особа розглядає можливість переїзду тому, що має потреби і бажає задовольнити їх. Природа цих потреб може бути економічною, соціальною або психологічною». Таким чином, особисті причини формуються під впливом різнохарактерних, але взаємопов'язаних загальних умов [4].

Основними причинами, які зумовлюють трудову міграцію є незадовільні економічні умови життя працездатного населення в країнах еміграції, стабільний порівняно високий рівень зарплати в основних імміграційних центрах, порівняно вищий технічний рівень умов праці в країнах імміграції, соціальні умови для більш повної реалізації своїх можливостей у країнах імміграції, природні катаклізми в країнах еміграції і вищий рівень охорони навколишнього середовища в країнах імміграції, політичні, релігійні, військові, національні, культурні причини.

На нашу думку, основною причиною виїзду за кордон з метою працевлаштування є сучасний стан ринку праці нашої країни. Характерними особливостями сучасного ринку праці України можна вважати невисокий рівень заробітної плати в державному секторі економіки, продовження згортання сфери прикладання праці, високий рівень прихованого безробіття, низька дієвість державної політики в питаннях підприємницької діяльності, політичні, економічні, природні та інші чинники, які не дозволяють створювати сприятливі умови щодо залучення інвестицій для працевлаштування громадян.

До економічних чинників в першу чергу відноситься рівень життя населення, рівень економіки та тип податкової системи. Наприклад, рівень заробітної плати в Україні є одним із основних спонукальних економічних чинників для трудових мігрантів. В квітні 2011 року середній рівень заробітної плати в Україні становив 2533 гривні, при існуючій різниці від 3922 гривні в Київській та 3036 гривень в Донецькій областях до 1758 гривень в Тернопільській області. Ще гірше склалася ситуація з прожитковим мінімумом та розміром мінімальної заробітної плати, які на 1 квітня 2011 року відповідно становили 911 гривень та 960 гривень [1]. За такої ситуації біля 15% населення країни, які працюють на території держави отримують заробітну плату нижчу за прожитковий мінімум. Існуюча ситуація призводить до того, що частина населення (особливо соціально незахищені верстви населення) живе на межі виживання, поширюється бідність серед працюючого населення.

Таким чином економічна нестабільність держави, невпевненість у майбутньому, неможливість працевлаштуватися на роботу з гідними умовами праці та високим рівнем оплати спонукає працездатне населення

до пошуку більш стабільних джерел доходу в інших державах. За різними оцінками сьогодні за кордоном перебуває від 2 млн. (Міжнародна організація з міграції) до 4,5 млн. українців, які виїхала на заробітки (Інститут народознавства Національної Академії Наук України), при чому, тільки незначна частина заробітчач працює законно [6].

Статистичні данні свідчать, що найбільший відтік мігрантів відбувається саме з працenaдлишкових областей України (Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Луганська, Чернівецька та Львівська). В цих областях рівень безробіття є вищим за середній по Україні, а рівень середньої заробітної плати один із самих низьких [1].

Доведено, що вплив зовнішньої трудової міграції на ринок праці України носить двосторонній характер. До негативних факторів впливу відносяться втрата значної частини трудового потенціалу, втрата відповідного рівня кваліфікації за причин згоди на низькокваліфікований труд, зменшення підприємницького потенціалу населення, дискримінація та експлуатація трудових мігрантів. Позитивні фактори впливу включають в себе зниження напруги на ринку праці країни (наприклад, за умов неможливості зайнятості за кордоном рівень безробіття в Україні у I половині 2008 року був би в 1,5 рази більшим від фактично зафіксованого), набуття додаткового досвіду для самореалізації, в тому числі і професійної, підвищення рівня життя населення за рахунок коштів, які надходять від заробітчач, організація підприємницької діяльності за рахунок зароблених коштів та створення нових робочих місць та інвестування отриманих за кордоном коштів в економіку країни [2].

Але, якщо в кількісному вимірі ми можемо говорити про позитивні наслідки зовнішніх трудових міграцій (зменшення напруги на ринку праці), то в якісному такі міграції є негативним фактором і збільшують дисбаланс професійно-кваліфікаційних характеристик попиту та пропозиції робочої сили. Встановлено, що серед працівників-мігрантів в 3 рази більше кваліфікованих працівників з інструментом, ніж серед тих осіб, які перебувають на обліку в службі зайнятості, при постійній потребі ринку праці в робітниках саме цієї професійної групи.

Важливими при регулюванні попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці залишаються і внутрішні регіональні переміщення громадян. В сучасній державній міграційній політиці недостатньо місця приділяється спонукальним аспектам, які б стимулювали як безробітних, так і громадян, які шукають роботу але не зареєстровані в центрі, до пошуку вакансій за своїми професійно-кваліфікаційними характеристиками в інших регіонах країни. Стимулювання такого внутрішнього руху населення з боку держави, в першу чергу, має здійснюватись через створення соціально-економічних умов проживання та праці цих людей, соціальних гарантій та обов'язкового забезпечення працівників житлом на час перебування в іншому регіоні. Наприклад, створення в кожній області спеціалізованого житлового фонду для працівників-мігрантів може бути за рахунок

добудови об'єктів незавершеного будівництва з будівельною готовністю від 70 та вище відсотків, які знаходяться в державній та комунальній власності, за умови перепрофільювання деяких з цих об'єктів.

Крім зовнішніх та внутрішніх міграцій, які при формуванні якісної та грамотної міграційної політики можуть позитивно вплинути на процеси, які відбуваються на ринку праці України, увагу слід приділити і трудовим іммігрантам. Починаючи з 2005 року міграційні тенденції свідчать про поступовий перехід України від статусу країни походження до країни призначення, і це в кількісному вимірі також підвищує напругу на ринку праці країни. Наприклад, в 2008 році міграційний приріст населення становив 14,9 тис. осіб, а в 2010 році складав 16,1 тис. осіб [3]. Разом з тим, за останні п'ять років більше ніж в два рази зросла кількість іноземців, які отримали дозвіл на працевлаштування в Україні. І тут важливим є то, як саме будуть реалізовані заходи прописані у Концепції Державної міграційної політики, затвердженої указом Президента, щодо забезпечення ефективного державного регулювання ринку праці з метою збалансування попиту та пропозиції робочої сили на внутрішньому ринку у сфері виїзду і в'їзду в Україну трудових мігрантів.

Висновки. Трудова міграція є суперечливим явищем, в тому числі і в контексті формування ринку праці країни. Тому політика держави у відповідній сфері має полягати у створенні умов, які б мінімізували негативні наслідки міграції та максимізували її позитивний вплив на ринок праці. В першу чергу політика регулювання трудової міграції має базуватися на тому, що право громадянина виїжджати за кордон є невід'ємним від його права на гідний рівень життя вдома, тобто права мати відповідну його професійно-кваліфікаційному рівні роботу.

Спрямування державної політики в сфері трудової міграції, як на зовнішні так і на внутрішні міграційні процеси дасть змогу не тільки врегулювати проблеми попиту та пропозиції на ринку праці, але і надати можливість потенційним мігрантам реалізувати себе в рідній країні забезпечивши добробут своїх родин.

Використані джерела інформації:

1. Державний комітет статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Зовнішні трудові міграції населення України / За наук. ред. Е. Лібанової, О.Позняка. – К.: РВПС України, 2002. – 206 с.
3. Зовнішня трудова міграція населення України / Звіт. Український центр соціальних реформ, Державний комітет статистики України. – Київ, 2008.
4. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: Монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.
5. Указ Президента України від 30 травня 2011 року N 622/2011 «Про Концепцію державної міграційної політики».
6. Labor Migration Assessment for the WNIS Region, International Organization for Migration, 2006.

Рецензент: Хромець В.Л., к.ф.н., доцент